

Møte i mørket

Utstillingen «Dialog i mørket» ble skapt for å bøte på en familietragedie. Den er sett av over fem millioner mennesker og har gitt jobb til 5000 blinde. Til høsten kommer den til Norge.

Anders Gjesvik og Elin Høyland (foto), Hamburg

ROP OG LATTER LYDER FRA innsiden av en rød dør i Hamburgs havnestrøk. En ungdomsskoleklasse fyller opp lobbyen på den måten bare tenåringer kan erobre et rom. En gutt slåss med to jenter om plassen i en av de få stolene, samtidig som han ropesnakker med en kamerat i den andre enden av rommet.

Med jevne mellomrom blir seks av de støyende ungdommene ført inn i en mørk doråpning. Over åpningen står det «Dialog im Dunkeln» – dialog i mørket. En time senere kommer ungdommene ut igjen – tause og tankefulle.

De har opplevd det samme som godt over fem millioner mennesker i 22 land har gjort i løpet av de siste 20 årene: De har blitt ført inn i et stummende mørke der en blind guide har ført dem gjennom seks forskjellige landskap.

Seks etasjer over de mørklagte landskapene ligger kontoret til Andreas Heinecke, mannen som skapte utstillingen.

Ideen er veldig enkel: Seende mennesker blir blinde mens de blinde blir de seende. Dette rollebyttet er laget for å få oss til å tenke over fordommene og stereotypene våre, sier Heinecke.

Han vil fortelle hvordan hele utstillingen er skapt for å bøte på hans egen familietragedie, og han synes vi skal oppleve utstillingen selv.

Vi er en gruppe på seks personer fra Frankrike, Spania, USA, Tyskland og Norge. Vi får hver vår hvite stokk og beskjed om å svinge den langs gulvet så vi ikke slår noen inne i mørket.

Så forlater vi lyset.

Det er klaustrofobisk. Veggene presser på. Tung pust og dunkingen fra stokkene i mørket. Så brytes den knugende tausheten.

– Jeg heter Anoma Tissera og skal være guiden deres på denne turen. Kom til stemmen min.

Vi staver oss fremover som blinde kattunger som følger morens njauing. Hjelpeløse i mørket.

– Nå åpner jeg en dør bak meg, og dere skal passere stemmen min til venstre.

Vi hører fuglekvisper og subber dypere inn i mørket.

Tv-kvelden. Det så ut til bli en vanlig tv-kveld for 13-åringen Andreas Heinecke. Han så en dokumentar fra Andre verdenskrig sammen med moren, som satt i sofaen bak ham. Tenåringen stirret fascinert på bildene av tyske Stuka-jagere som bombet hjelpeløse russere.

Den unge gutten var mer glad i å se på tv enn å være ute med kamerater. Han var født seks uker før tidlig med alvorlige lungeproblemer og nedsatt hørsel på venstre øre. Lange sykehusopphold skapte enn innadvendt og passiv gutt. Han kunne fortsatt ikke svømme, og han snakket så rart at folk gjorde hjem av ham.

Da han som tiåring kom hjem etter flere måneder på sykehus, hadde faren flyttet fra familien. Unggutten var overbevist om at faren dro

LEDEREN. Ungdomsskoleelevene er skeptiske til guiden Michael Pruy. I mørket er de avhengige av ham.

HVITVEISER. Sandra Ortiz (i midten) viser de besøkende hvordan de skal bruke den hvite stokken i mørket.

for å komme seg vekk fra sønnens svakhet.

Andreas Heinecke tilbragte mye tid i sin egen fantasiverden, bare der var det nok plass til ham. Dessuten var han sterk der. I sitt indre hersket han over en nazihær som invaderte hele verden. Under sykehusoppholdene hadde han slått ihjel tiden med å male plastsoldater og -stridsvogner, og ingen hadde så mange som ham.

Andreas Heinecke og moren stirret taust på tv-en. Det var bare tv-kommentatorens stemme som snakket i stuen. Skjermen viste bilder av jøder som ble dyttet inn i jernbanevogner for å bli fraktet til sin egen død. Unggutten snudde seg til moren i sofaen bak ham.

– Jødene er skyld i at vi tapte krigen!

Da begynte moren å gråte.

– Hei, har du medfølelse med jødene?

Da fortalte moren sin historie.

Fuglekvisper strammer ut fra høyttalere i mørket, men blomstene er ekte. Duftene smyer seg inn i nesen. Vi er i en park. Med vann som renner.

– Nå skal dere gå over en bro, følg rekkverket til venstre og hold dere på grusstien.

Fattene følger grusen, og hendene klamrer seg til rekkverket, over broen.

Plutselig er grusen borte. Det er mykt under føttene. Skremmende mykt.

Hemmeligheten. Andreas Heineckes mor satt i sofaen og fortalte det hun hadde tiet om hele sønnens liv. Hun fortalte at hun var polsk jøde fra Gdansk. Første dagen tyskerne kom til byen, hadde de ført faren hennes ut i skogen og skutt ham. Alle onkler, tanter, fettere, kusiner og besteforeldre på farssiden ble deportert til konsentrasjonsleire, og i løpet av krigen utryddet tyskerne nesten hele farsslekten.

Moren hennes var ikke jøde, derfor var hun det nazistene kalte halvjøde. Hun fikk leve, men måtte slutte skolen og begynne å jobbe på en metallfabrikk for tyskerne.

Hvorfor hadde hun ikke fortalt denne historien før? Hvorfor hadde hun tiet alle disse årene? Svaret var enkelt, men ufattelig: Mannen hennes hadde nektet henne å fortelle historien. Begrunnelsen? «Den stinker!» Og hun hadde akseptert det.

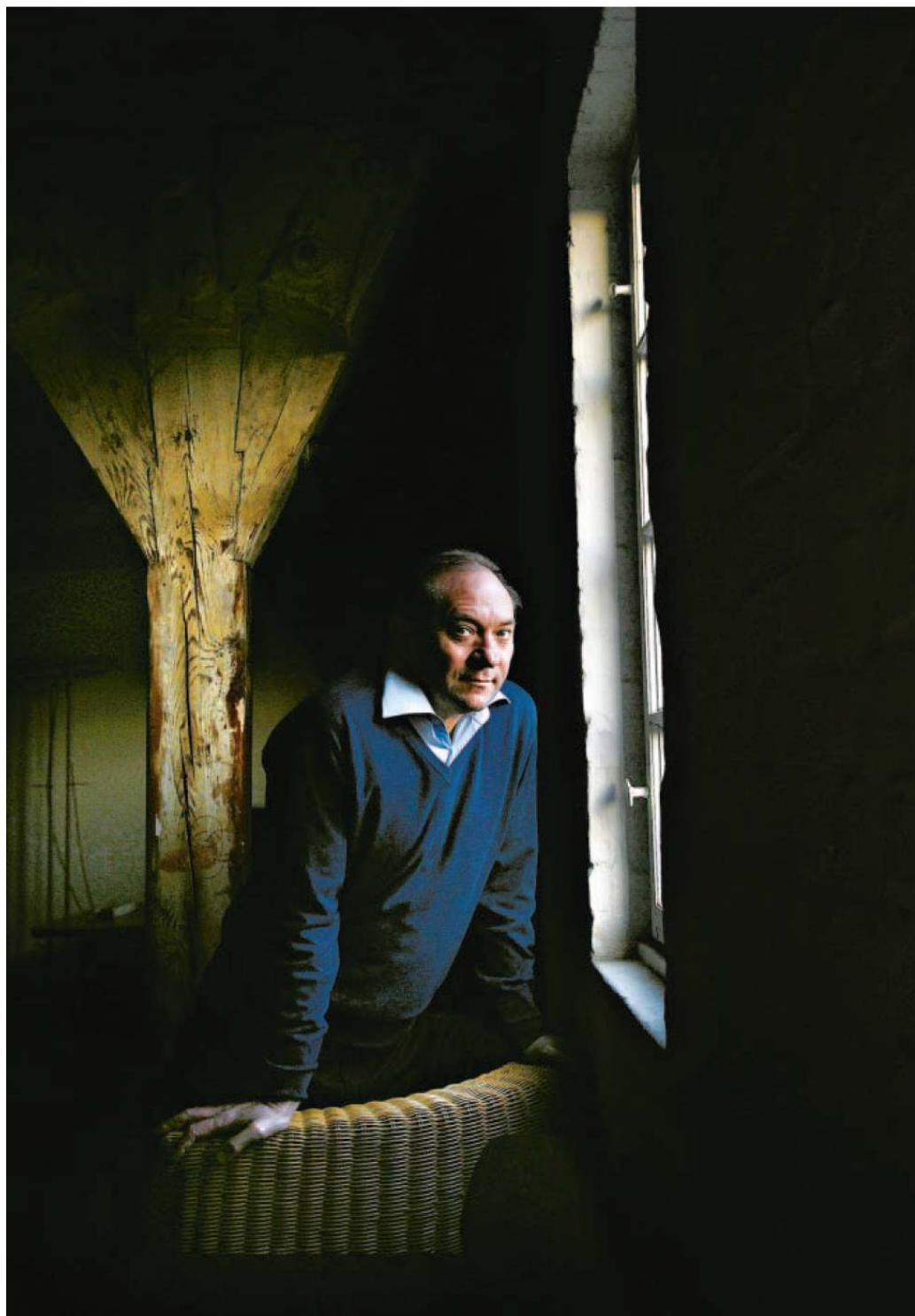
Andreas Heinecke hadde et godt forhold til farmoren sin. Hun fortalte at farfaren hans hadde vært medlem av det nasjonalsosialistiske partiet og oppdratt sine sønner i nazismens ånd.

I barndommen hadde Andreas Heinecke mange ganger vært hjemme hos onkelen. Da viste han med stolthet filmene han hadde laget da han var politioffiser i jødeghettoen i Warszawa. I mange av scenene hang det dukker fra lykestolpene. Som guttunge hadde han ikke forstått den groteske virkeligheten: Det var jøder som dinglede fra lykestolpene i onkelens skrytefilmer.

Morens fortelling og forståelsen av farens familie sprengte verden i filetter. Hvordan hadde moren klart å tie? Hvordan kunne on-

Ideen er veldig enkel: Seende mennesker blir blinde mens de blinde blir de seende

Andreas Heinecke, «Dialog im Dunkeln»-skaper

FANT LYSET. Da Andreas Heinecke var 13 år, oppdaget han en familietragedie som kastet ham inn i mørket. Han brukte mange år på finne frem til lyset igjen.

[Møte i mørket]

SERSJEFENE. Den blinde guiden Anoma Tissera er overrasket over hvor hjelpeløse seende er i mørket. Lærere, sjefer og andre som er vant til å ha kontroll, klarer seg dårligst i blinde, mener hun.

◀ kelen være stolt over å være en masse-morder? Og hvem var han selv som var etterkommer etter disse menneskene?

Andreas Heinecke malte alle plaststridsvog-nene sine hvite med røde kors.
Så begynte mange års søken etter noe som kunne lege sårene.

Det er mykt under føttene, og stokken veiver vilt – der treffer den treverk. Hendene finner rekkverk igjen.

Det lukter muskat og kanel, og stokken slår mot noe som gir etter. Hendene kjenner en strå-esekk. Vi er på et marked. Litt lenger bort står kasser med frukt og grønnsaker. Epler. Paprika. Oghodekål.

En sykkel lukter lite. Men sykkelstyret er hardt mot låret.

– Nå skal vi ombord i en båt. Kom frem en og en, så skal jeg lede dere ombord.

Guidens hånd fører oss til toftene. Motoren starter, og båten duver fremover i mørket.

Litt senere er vi fremme.

Landgangen er smal og gyngende. Uttrygg.

Jakten. Andreas Heinecke kastet seg over bøkene for å finne svar på hvordan vanlige men-nesker kunne forvandles til masse-mordere.

HYLLER MED HYLLEST. Andreas Heinecke viser frem metervis med gjestebøker fulle av begeistrede kommentarer fra folk som har besøkt «Dialog i mørket» rundt i verden.

LYSET. Andreas Heinecke traff sin jødiske kone, Orna Cohen, for åtte år siden. Orna betyr lys på hebraisk.

Hvordan kunne farens familie være blant dem som drepte morens familie?

Han leste «Anne Franks dagbok». Han leste historiene om hvordan nazistene okkuperte nye områder og systematisk utryddet jødene som bodde der. Han studerte nitide skildring-

er av nazistenes eksperimenter med mennes-ker og masseutryddelsene i konsentrasjons-leirene.

Men all lesingen førte ikke til avsky for over-griperne og medfølelse med ofrene. Til sin overraskelse begynte han å se nazistenes

Det er ikke noe spesielt med tyskere, vi har sett det skje i Rwanda og nylig i Kenya

Andreas Heinecke

handlinger som naturlige. Det handlet jo bare om folk som gjorde jobben og plikten sin. Og var det så viktig at noen jøder ble drept?

Men det verste spørsmålet var: Hvorfor kjente han ingen medfølelse?

Han skjønte at bøkene ikke bragte ham noen svar. Han sluttet å lese.

Da han entret 20-årene, var han fortsatt mer opptatt av den indre enn den ytre verdenen. Han var en melankolsk ung mann som ikke så særlig mye mening med livet. Han meldte seg ved et benediktinerkloster ved Stuttgart, men ga opp etter et par uker. Han dro til en misjonsstasjon i Senegal for å se hva tyske misjonærer kunne utrette i en muslimsk befolkning. Heller ikke det ga noen svar.

Hjemme i Tyskland begynte Andreas Heinecke å studere de østlige jødiske kulturene. Hvordan kunne noen av jødene klare å overleve i situasjoner der alt og alle var mot dem? For første gang begynte han å nærme seg et svar. Han forsto at de overlevde ved hjelp av tro og religion - de hevet seg over den grusomme virkeligheten. Et forsvar den unge mannen visste mye om.

Han skrev doktorgrad om jøder og identitet, men fant fortsatt ikke noe svar på spørsmålet: Hvordan kan man skape et miljø der vanlige mennesker blir mordere?

Andreas Heinecke bestemte seg for å bli forfatter, han ville leve av fantasier.

Slik skulle det ikke gå.

Guiden fører oss frem til en bardisk og spør om det er noen som vil kjøpe noe. Hun plukker mynter ut av hånden og gir en øl tilbake. Øl smaker mye i mørket.

Når alle har fått kjøpt, fører hun oss bort til en benk. Kroppene finner pent plass ved siden av hverandre. De mange tilfeldige berøringene i mørket har gjort oss samstemte.

Guiden Anoma Tissera setter seg sammen med oss. Hun er født blind og har studert spesiell pedagogikk. Hun trodde det var tull da hun lærte at synets to for 80 prosent av orienteringen hos seende mennesker. Da hun begynte som guide for utstillingen, skjønte hun at det var sant.

– Snart skjønte jeg at de hadde syn, syn, syn, og så etter litt tid kommer de andre sansene. Mange av de voksne blander også høyre og venstre i mørket. Da forstår jeg hvorfor så mange seende tror vi blinde er hjelpeløse og fattige.

Dialogen. Andreas Heinecke hadde fortsatt store problemer med å se noen mening med den virkelige verdenen, men han kunne ikke leve bare av fantasiene sine. Han tok jobb som kulturjournalist i en radiostasjon i Baden-Baden, og håpet han fikk intervju mange forfattere.

En dag fikk han et spørsmål fra sjefen sin. En ung avisjournalist hadde blitt blind i en bilulykke, og nå hadde han bedt om å bli omskolert til radiojournalist. Kunne han tenke seg å hjelpe ham?

Nølede sa Andreas Heinecke ja til å hjelpe den unge mannen, men han tenkte at det var bortkastet tid. Hva slags mening hadde en blind 24-åringens liv? Han kunne jo ikke gjøre noen ting utenom å spise. Han var ubrukelig.

Med hodet fylt av disse tankene kjørte han en times tur ut til huset der den blinde mannen bodde. Han parkerte bilen og ringte på døren. Han ventet å se en dypt deprimerert mann med ødelagt ansikt og som knapt kunne snakke. Døren gikk opp, og der sto en høy, pen mann og smilte. Han inviterte inn på kaffe mens han småpratet med den usikre gjesten. Gjesten spurte hva han hadde tenkt i det sekundet han skjønte han skulle krasje.

Svaret kom kjapt og lett.

– Jeg tenkte: Søren, jeg har ikke skiftet undertøy i dag.

Så banalt! Tankene raste gjennom hodet på gjesten som satt ved kjøkkenbordet og drakk kaffe: Hans tilstand er mye bedre enn min, han er så positiv, han ser så mange muligheter.

Andreas Heinecke husket det han hadde

lest om nazistenes eksperimenter med funksjonshemmede, de var jo undermennesker. Nå hadde han selv domt en som var annerledes enn ham, bare fordi han ikke visste noe om livet hans.

I to år trente Andreas Heinecke den unge mannen, som ble en dyktig radiojournalist. Men han trente like mye seg selv. Han innså hvordan samfunnet støtte ut de funksjonshemmede. Hvordan skulle de blinde få seg jobb når det ikke engang fantes ordbøker for dem? Endelig begynte han å finne medfølelsen.

Han startet en bedrift for blinde radiojournalister og vurderte å skrive en bok om sitt møte med den blinde journalisten. Men hvem ville lese en bok om urettferdigheten mot blinde? Å lese bøker, hadde ikke hjulpet ham, det var selve møtet som var avgjørende. Men hvordan skape møtet mellom blinde og seende?

Løsningen var så enkel at det var vanskelig å se den: Mørklegg rommet så de seende blir blinde og de blinde blir seende.

I 1988 åpnet Andreas Heinecke den første «Dialog i mørket»-utstillingen i Frankfurt.

– Det var første gangen i mitt liv jeg hadde en visjon. Jeg ville gi verden en dialog, sier Heinecke.

Visjonen. I løpet av 2008 kan «Dialog i mørket» oppleves i flere nye byer i Europa, Asia og Amerika. Andreas Heinecke har nettopp inngått en avtale om at utstillingen skal vises åtte steder i USA, fire av dem skal være permanente.

– Vi skal nå ut til hele verden, da nytter det ikke å ha dette som hobby, sier Heinecke.

Og nå er det endelig nordmenns tur til å oppleve «Dialog i mørket». I november åpner den ved Jærmuseet i Sandnes, der den skal stå i et år. Museet har inngått et samarbeid med Norges Blindeforbund og Nav om å ansette åtte blinde guider.

I løpet av 20 år har «Dialog i mørket» samarbeidet med arbeidskontorer og organisasjoner sysselsatt 5000 blinde personer. Nesten halvparten av dem har fått seg en annen jobb i løpet av halvannet år. De finner både selvtilit og autoritet i mørket når de leder hjelpeløse seende og rydder opp blant skoleelever som slåss.

I tillegg til selskapet bak «Dialog i mørket» driver Heinecke syv andre selskaper som blant annet holder på med døvetolkning og «Dialog i stillhet», et møte med døvstumme. Selskapene har 225 ansatte. Heinecke mottar ikke noe offentlig støtte og må tjene over 20 millioner kroner i året for å drive alt.

Men flere bedrifter støtter virksomheten. I naborommet sitter tre unge menn med hvit skjorte og slips bøyd over tastaturet. De er utlånt gratis fra det amerikanske konsulentfirmaet Bain & Company.

– I øyeblikket kan «Dialog i mørket» oppleves i ti byer, om fem år skal det skje i 70 byer samtidig.

Utstillingen betyr mye for Heinecke personlig.

– For det første føler jeg at jeg har betydning. Jeg føler også at jeg ikke kaster bort tiden, og det er viktig for meg.

Men han fant aldri svar på spørsmålet om hvordan vanlige mennesker kan omskapes til mordere.

– Jeg tror det er endel av vår menneskelige natur. Det er ikke noe spesielt med tyskere, vi har sett det skje i Rwanda og nylig i Kenya. Men personlig har jeg lært å ha mot, og ikke akseptere urettferdigheten.

For åtte år siden skjedde det noe veldig positivt i Heineckes liv.

– Jeg har alltid vært tiltrukket av jødisk kultur, og for åtte år siden ble jeg tiltrukket av en jødisk kvinne.

Som på et stikkord, åpnes døren, og inn kommer Orna Cohen. Hun blir møtt med et smil og et kyss.

– Hun dukker alltid opp på det rette tidspunktet i livet mitt, sier Andreas Heinecke.

Orna er hebraisk. Det betyr lys. anders.gjesvik@dn.no